

А. В. Петраускас, М. В. Хададова

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРОДАВНЬОГО ІСКОРОСТЕНЯ

Літописний Іскоростень вивчається археологічними розкопками понад сто років. Багато відомих вчених-археологів проводили в ньому розкопки. Певною мірою це можна пояснити тим, що на території сучасного міста Коростень наприкінці ХІХ — початку ХХ ст. зберігались не тільки чотири городища, а ще й значна кількість курганних некрополів, які на той час становили основний об'єкт розкопок слов'янських та давньоруських пам'яток, а також тією важливою роллю Іскоростеня у формуванні Київської Русі.

Перші наукові археологічні розвідки в межах літописного Іскоростеня були проведені визначним українським істориком та археологом, професором Київського університету св. Володимира В. Антоновичем. Він не тільки дослідив низку археологічних об'єктів, але й вніс їх до фундаментального реєстру «Археологічної карти Волинської губернії».

У 1900 р. дослідження в місті проводив археолог, меценат, барон Ф. Штейнгель.

Найбільші за розмахом дослідження коростенських пам'яток у той період провів один із фундаторів Київського історичного музею В. Хвойка.

Об'єктом усіх цих досліджень були курганні поховання древлянської столиці. Тоді було розкопано понад 30 поховань, які дали важливий матеріал та інформацію. До того ж, усі ці поховання входили до могильників, яких на сьогодні вже не існує.

Перші розкопки городищ літописного міста були проведені Ф. Козубовським, який в 1924 р. очолив Коростенський краєзнавчий музей, а пізніше став першим директором Інституту історії матеріальної культури України.

У другій половині ХХ ст. розвідкові роботи в Іскоростені проводили І. Винокур, М. Кучера, І. Русанова та ін.

З 2001 р. дослідженнями Б. Звіздецького розпочато новий етап вивчення старожитностей Коростеня, вдалося відкрити рештки нашарувань, які не зазнали втручань більш пізнього часу. Вперше було отримано великі серії археологічних об'єктів та знахідок: золоті та срібні прикраси, елементи військового обладунку, зброю та побутові речі, які дали змогу уявити особливості матеріальної культури древлян. Вчений виявив незаперечні сліди раптової загибелі городища та прилеглого до нього посаду під час військового штурму. Що й обумовило зосередження

основної уваги на багато років саме навколо археологічного комплексу городища 1.

Завдяки проведенню довготривалих планованих археологічних обстежень городища, якими опікується міська громада міста Коростеня, одержані дані про його історичну топографію, особливості культурних нашарувань, конструктивні атрибути оборонних споруд міста, поповнюється джерельна база для вивчення важливого етапу становлення державності на території України.

У 2016 р. було продовжено вивчення культурних нашарувань на 1-й бермі городища з наступним пересіванням на тонких ситах та застосуванням методів детального розбирання культурного шару і фіксації виявлених знахідок.

У результаті на відносно незначній площі зафіксовано понад сто індивідуальних знахідок: намистини з пасти, гірського кришталю, скла і сердоліку, ножі, деталі ремінної гарнітури (бронзові бляшки), вістря стріл, жорна з пірофілітового сланцю та ін. Під час відбору методом флотації палеоботанічних проб виявлено велику кількість обгорілих зернівок культурних рослин. Сотні та тисячі обуглених насінин жита, пшениці, гороху, проса, сочевиці, що зберігались на випадок облоги, якими буквально насичені вуглисті прошарки згорілих оборонних стін Коростеня середини Х ст., ще раз засвідчують загибель міста під час військового штурму.

Скрупульозне розбирання нашарувань дозволило зафіксувати сильно зітлілі кістки людини — захисника міста (частина черепа та кістки рук) із розташованими поруч елементами одягу та прикрас у шарі пожежі.

Відкриттям у дослідженні старожитностей стародавнього Іскоростеня можна вважати вперше зафіксовані рештки дерев'яної стіни, що оточувала городище на бермі 1 (перша лінія оборони, всього збереглися рештки 2 ліній), що суттєво доповнює джерельну базу майже невивченої оборонної архітектури середини Х ст. Слід також вказати, що серед знахідок попереднього сезону зафіксовано інструмент будівничих стародавнього міста — залізне тесло, яке використовувалось для зведення дерев'яної стіни.

Розкоп 2016 р., розпочатий у 2015 р., розташований у західній частині першої берми городища. На початку робіт прогнозована потужність нашарувань оцінювалась приблизно в 0,5—1 м, як і в попередні роки. Насправді відмітка дна розкопу наприкінці

робіт сягнула позначки 2,9 м. Неочікувана потужність культурних нашарувань дозволила прослідкувати послідовність зведення та руйнування оборонної конструкції.

Повною несподіванкою виявилось валоподібне підвищення під останньою верствою вирівнювання майданчика берми. Як його пояснення можна припустити, що це

зробили під час одного з етапів формування насипу берми. Або ж із рештками більш ранньої оборонної споруди. На користь останньої версії свідчить тонкий шар гумусу, що встиг утворитися на його поверхні перед подальшою зачисткою. Для більш точного датування її зведення та інтерпретації потрібні проведення додаткових досліджень.

І. М. Хоптинець

РОЗВІДКИ В ЛУГІНСЬКОМУ РАЙОНІ НА ЖИТОМИРЩИНІ

Територія Лугинського району є однією з найменш вивчених у Житомирській обл. Донедавна лише окремі науковці проводили епізодичні розвідки в краю. Найбільш вдалим є дослідження Ю. В. Кухарчука у 1980-х рр., пов'язані з обстеженням окремих населених пунктів району та відкриттям кількох пам'яток кам'яної доби навколо сіл Повч і Степанівка.

Новий етап археологічних досліджень краю пов'язаний із відкриттям комплексу археологічних пам'яток Великий Дивлин. Його першовідкривачем є місцевий краєзнавець, вчитель історії, завідувач шкільного краєзнавчого музею с. Липники М. О. Хоптинець. Про знахідки у 2006 р. перших артефактів кам'яної доби та періоду Київської Русі він повідомив сектор археології та пам'ятокзнавства Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі ДНЦЗКСТК) і кафедру археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У 2007 р. було проведено розвідки, а починаючи з 2008 по 2012 рр. — шурфування і розкопки різних скупчень комплексу.

Крім того, починаючи з 2008 р., свої дослідження у районі періодично проводили співробітники Овруцької та Східно-Волинської археологічних експедицій ІА НАНУ у тісній співпраці з ДНЦЗКСТК та місцевими краєзнавцями.

Проте, проблемою всіх вище згаданих досліджень є відсутність системного підходу до розвідок. Навіть основна річкова артерія району Жерев була обстежена частково, в околицях кількох сіл.

Зважаючи на цю обставину, було вирішено провести розвідки саме на території Лугинського району, з метою пошуку нових та

обстеження відомих пам'яток, а також перевірки даних, поданих краєзнавцем М. О. Хоптинцем. Основним маршрутом було обрано течію р. Жерев і деяких її приток (р. Кремна, р. Літиш, р. Лемеш, р. Мощаниця та р. Повчанка з притокою р. Гнилуша).

Уздовж русла р. Жерев обстежені околиці кількох сіл та просторів між ними. Поблизу с. Рудня Жеревці відкрито місцезнаходження доби бронзи на якому зібрано крем'яні матеріали. Навколо с. Червона Волока було обстежено дві відомі пам'ятки кам'яної доби (відкриті Східно-Волинською експедицією), а також відкрито дванадцять нових пунктів. Більшість із них належать до періоду мезо-неоліту з домішками крем'яних матеріалів епохи бронзи. Проте на одній з них, Червона Волока 11, присутня невелика кількість матеріалів, що відносяться до середнього палеоліту. Серед артефактів вкритих молочно-білою патиною, виявлено уламок біфаса. Під час обстеження пам'ятки Бобричі-1 (відкрита Східно-Волинською археологічною експедицією) та її околиць було відкрито п'ять нових місцезнаходжень кам'яної доби. У с. Степанівка на приватних городах зафіксовано один раніше невідомий курган. Неподалік від с. Повч було обстежено чотири археологічні пункти. На трьох із них виявлено артефакти періоду мезо-неоліту та доби бронзи, а на четвертому — матеріали архаїчного вигляду, які можна віднести до середньої або навіть ранньої стадії верхнього палеоліту.

Розвідки в басейні р. Кремна було розпочато з південних околиць с. Калинівка. Системно пройдено територію між селами Калинівка, Кремно, Путиловичі, Старі Новаки. У результаті: обстежено місцезнаходження Калинівка, розширено його територію та знайдено кераміку доби раннього заліза; на